

प्रतिवेदनम्

डिजिटलमाध्यमेन शास्त्रशि क्षणम्

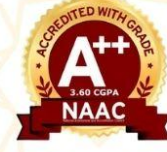
षड्दिवसीयाल्पावधिकार्यक्रमः

दिनाङ्क 16.03.2026 तः 21.03.2026 यावत्

केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः जयपुरपरिसरः, जयपुरम् प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्

संरक्षकः

प्रो. श्रीनिवासवरखेड़ी
कुलपतिः
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
नवदेहली

डिजिटलमाध्यमेन शास्त्रशिक्षणाल्पावधिकार्यक्रमः

(१६-०३-२०२६ तः २१-०३-२०२६ यावत्)

निदेशकः

प्रो. लोकमान्यमिश्रः
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

मार्गदर्शकः

प्रो. वाइ. एस. रमेशः
प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्
के. सं. वि, नवदेहली

सहनिदेशकः

प्रो. बोधकुमारझा
के. सं. वि, जयपुरपरिसरः
जयपुरम्

समन्वयकः

प्रो. रेखाकुमारीपाण्डेयः
प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्
के. सं. वि, जयपुरपरिसरः

संयोजकः

डॉ. अङ्कितदाधीचः
के. सं. वि, जयपुरपरिसरः
जयपुरम्

सहसंयोजकः

श्रीनरेशसिंहः
के. सं. वि, जयपुरपरिसरः
जयपुरम्

समयसारिणी

१६-०३-२६

डॉ. अनिलकुमार: - AI-TOOLS

डॉ. प्रवेशव्यास: - MOOCS

डॉ.कार्तिकभागवत्- शास्त्रशिक्षणे नवाचारः

१७-०३-२६

डॉ. अनिलकुमार: - E-Contant

डॉ.करुणाआर्या- परियोजनाकार्यप्रशिक्षणम्

डॉ. प्रवेशव्यास: - स्वशास्त्रम्

डॉ.कार्तिकभागवत्- स्वशास्त्रम्

१८-०३-२६

डॉ. अनिलकुमार: - तन्त्रांशानां प्रयोगः

डॉ.करुणाआर्या- शास्त्रशिक्षणे नवाचारः

डॉ. प्रवेशव्यास: - स्वशास्त्रम्

डॉ.कार्तिकभागवत्- स्वशास्त्रम्

१९-०३-२६

डॉ.अनिलकुमार:-E-Learning

डॉ.बिपिनकुमारझा- शोधकार्ये तन्त्रांशानां प्रयोगः

डॉ. मधुसूदनमिश्रः -मूल्याङ्कनपद्धतिः

डॉ.करुणाआर्या- स्वशास्त्रम्

२०-०३-२६

श्रीअन्तरिक्षः - AI-TOOLS

डॉ.बिपिनकुमारझा- Moocs

डॉ. मधुसूदनमिश्रः - स्वशास्त्रम्

डॉ.करुणाआर्या- स्वशास्त्रम्

२१-०३-२६

श्रीअन्तरिक्षः - Sanskritsahitya.org

डॉ.बिपिनकुमारझा- स्वशास्त्रम्

डॉ. मधुसूदनमिश्रः - स्वशास्त्रम्

डॉ.करुणाआर्या- स्वशास्त्रम्

संसाधकाः

डॉ. प्रवेशव्यासः
सहायकाचार्यः, वास्तुशास्त्रविभागः
श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः

डॉ. मधुसूदनमिश्रः
सहायकाचार्यः, ज्योतिषविभागः
सम्पूर्णानन्दविश्वविद्यालयः, वाराणसी

डॉ. करुणाआर्या
सहायकाचार्यः
देहलीविश्वविद्यालयः

डॉ. कार्तिकभागवत्
सहायकाचार्यः
पूर्णप्रज्ञसंशोधनमन्दिरम्, बेंगलुरु

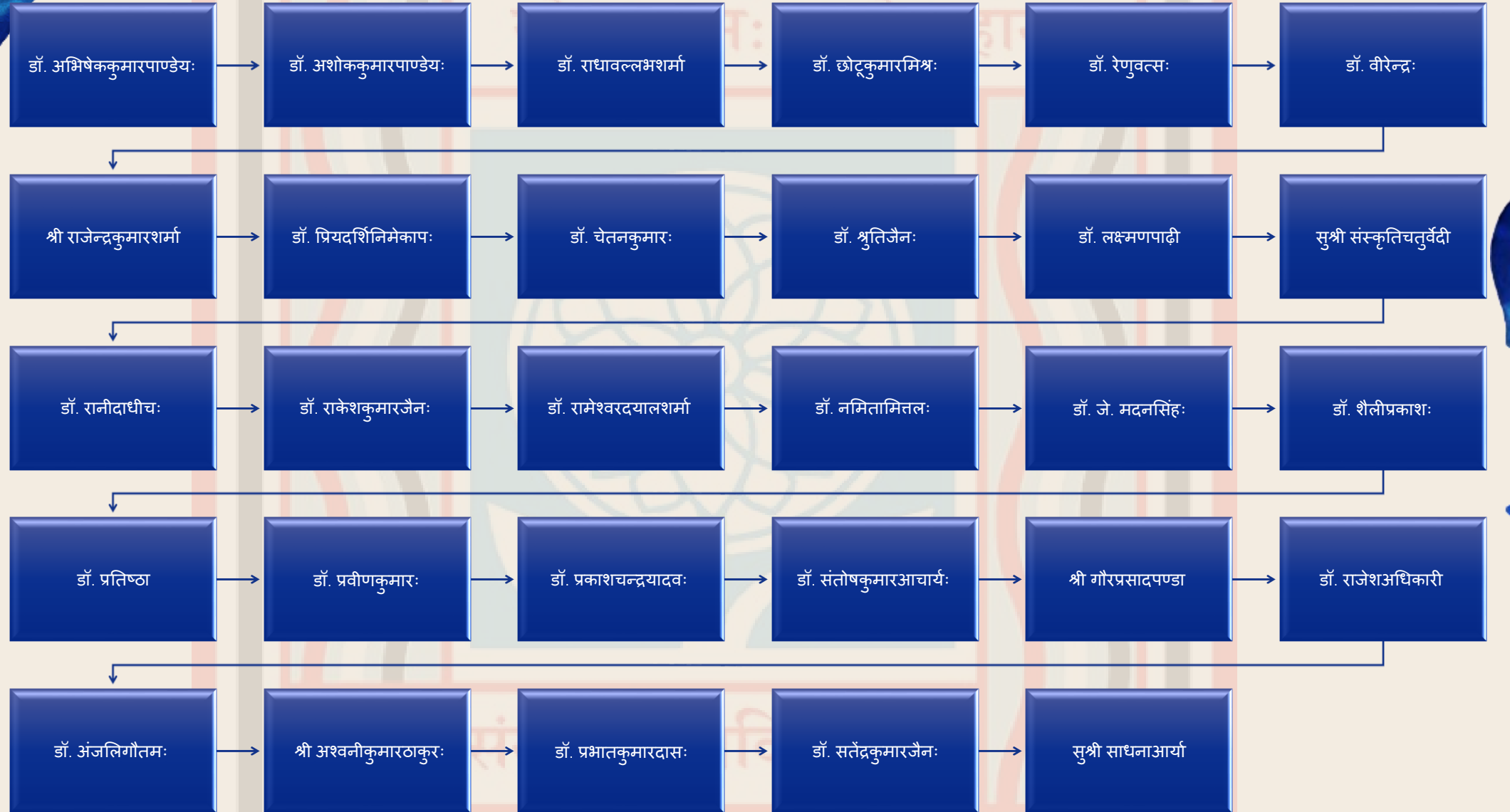

डॉ. बिपिनकुमारझा
सहायकाचार्यः, संस्कृतवैदिक-अध्ययनकेन्द्रम्
बी.बी.ए.यू. केन्द्रीयविश्वविद्यालयः, लखनऊ

डॉ. अनिलकुमारः
सहायकाचार्यः, संस्कृतसङ्गणकीयभाषाविज्ञानम्
मुक्तस्वाध्यायपीठम् केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः

प्रतिभागिविवरणम्

कार्यक्रमस्य उद्घाटनसत्रे परिसरनिदेशकाः विद्वद्वरैः प्रो. लोकमान्यमिश्रमहोदयाः अध्यक्षपदमलङ्कृतवन्तः। अस्मिन् अवसरे परिसरस्य सहनिदेशकाः प्रो. बोधकुमारझामहोदयाः स्वकीय-उद्बोधने प्रतिपादितवन्तः यत्— वर्तमाने तन्त्रप्रधानयुगे छात्रान् शास्त्राध्ययनं प्रति आकर्षयितुं तेषां अभिरुच्यनुसारं डिजिटल-उपकरणानां साहाय्येन अध्यापनं अनिवार्यमस्ति। अतः अस्माकं प्राध्यापकाः अपि एतेषां आधुनिक-यन्त्राणां प्रयोगे निष्णाताः समर्थाश्च स्युः। 'पीपीटी' (PPT), दृश्य-श्रव्य-प्रस्तुतीकरणं (Visual Presentation) तथा कृत्रिममेधा-उपकरणानां (AI tools) माध्यमेन शिक्षणकार्यं कथं प्रभावशालि भवितुं शक्नोति, एतस्य ज्ञानप्रदानमेव अस्य कार्यशालायाः मुख्यं प्रयोजनं वर्तते। अस्मिन् सत्रे संसाधकरूपेण समागतानां डॉ. अनिलकुमार-डॉ. प्रवेशव्यास-डॉ. कार्तिकभागवत्-सदृशानां विदुषां परिसरनिदेशकैः आदरपूर्वकं अभिनन्दनं कृतम्। कार्यक्रमस्य कुशलं सञ्चालनं डॉ. नरेशसिंहमहोदयेन सम्पादितम्।

उद्घाटनसत्रस्य छायाचित्राणि

डॉ. प्रवेशव्यासः

डॉ. प्रवेशव्यासवर्याः स्वकीय-प्रथम-
व्याख्याने 'मूक्स' (MOOCS) इति
पाठ्यक्रम-विषये विशेषरूपेण वित्तव्ययस्य
(BUDGET) स्वीकृतिं, अड्क-श्रेण्याः
(CREDIT) अनुसारं विषय-विभाजनं च
स्पष्टीकृतवन्तः। स्वकीय-द्वितीय-
व्याख्याने च विषय-
विशेषज्ञरूपेण तैः ज्योतिषशास्त्रस्य
अध्ययन-अध्यापन-प्रक्रियायां डिजिटल-
माध्यमस्य सौकर्यं प्रायोगिकरूपेण
प्रदर्शितम्। तैः 'कृत्रिममेधा' (AI)
इत्याख्यानां विविध-सॉफ्टवेयर्-तन्त्राणां
प्रयोगं कुर्वद्भिः पृथिवी-सूर्य-
चन्द्रादीनां स्थितयः, विविध-शकुनज्ञानं,
साङ्केतिक-चिह्नानि, दिशाबोधः च अतीव
रोचकशैल्या प्रदर्शिताः।

डॉ. अनिलकुमारः

डॉ. अनिलकुमारमहोदयः सर्वप्रथमं 'संस्कृत-सङ्गणकीय-भाषाविज्ञानम्' (SANSKRIT COMPUTATIONAL LINGUISTICS), 'प्राकृतिक-भाषा-संसाधनम्' (NLP) तथा 'कृत्रिममेधा-उपकरणानि' (AI TOOLS) इति विषयान् अधिकृत्य सैद्धान्तिकं व्याख्यानं दत्तवन्तः। तदनन्तरं तैः 'लाटेक्-सङ्केत-निर्माणम्' (LATEX CODE GENERATION), 'नोटबुक-एल-एम' (NOTEBOOKLM) माध्यमेन दृश्य-श्रव्य-प्रस्तुतीकरणं (PPT, VIDEO, AUDIO), तथा 'भाषिणी', 'संसाधिनी', 'चैट-जीपीटी' इत्यादीनां शैक्षणिक-उपयोगः इति विषयेषु प्रायोगिकी कक्षा स्वीकृता। तैः अतीव सरलरीत्या सर्वेभ्यः तान्त्रिक-सूक्ष्मतत्त्वानां ज्ञाने महती सहायता कृता।

संस्कृतव्याकरणस्य प्रगाढविद्वांसः डॉ.
कार्तिकभागवतवर्याः तान्त्रिकमाध्यमेन
व्याकरणसदृशान् क्लिष्टविषयानपि सुबो
ध्यान्
कृतवन्तः। तेषां मतानुसारं पारम्परिकी पद्ध
तिः वर्तमाने छात्रेभ्यः कठिना प्रतीयते; यदि
कृत्रिममेधा-यन्त्राणां (AI
TOOLS) उपयोगः
क्रियेत, तर्हि पाणिनीयसूत्रेषु निबद्धाः विष
याः 'लघूपोयैः'
(TRICKS) सुलभतया अवगन्तुं शक्यन्ते।
तैः 'हलन्त्यम्' इत्यादिषु सूत्रेषु
सन्धिप्रक्रियासु च अस्याः पद्धतेः सफलप्र
योगः अपि प्रदर्शितः।

डॉ. मधुसूदनमिश्रः

विद्वद्वरैः मधुसूदनमहोदयैः स्वकीय-व्याख्याने
'कृत्रिममेधा-उपकरणानां' (AI TOOLS) मध्ये
'जमिनी' (GEMINI) इत्यस्य विविधाः प्रयोगाः
सोदाहरणं वर्णिताः। तैः 'गूगल-एआई-स्टुडियो'
(GOOGLE AI STUDIO) तथा 'ऐप-स्क्रिप्ट'
(APP SCRIPT) इत्यादीनां परिष्कृत-तन्त्राणां
विस्तृतः परिचयः प्रदत्तः, येन आधुनिक-
तकर्नीकी-क्षेत्रे नूतनाः दृष्टयः उद्घाटिताः।

अनेन सहैव

मूल्याङ्कनपद्धतेः विकासाय शैक्षणिक-
प्रयोजनायाय च 'गूगल-फॉर्म' (GOOGLE
FORM) माध्यमेन प्रश्नावली-निर्माणस्य
मूल्याङ्कन-प्रक्रियायाः च प्रायोगिकं प्रशिक्षणं
दत्तम्। तेषां सत्रेण सर्वे प्रतिभागिनः डिजिटल-
माध्यमेन पठन-पाठन-कौशलं वर्धयितुं समर्थाः
जाताः, यत् संस्कृत-शिक्षणे क्रान्तिकारी
परिवर्तनं आनेष्यति।

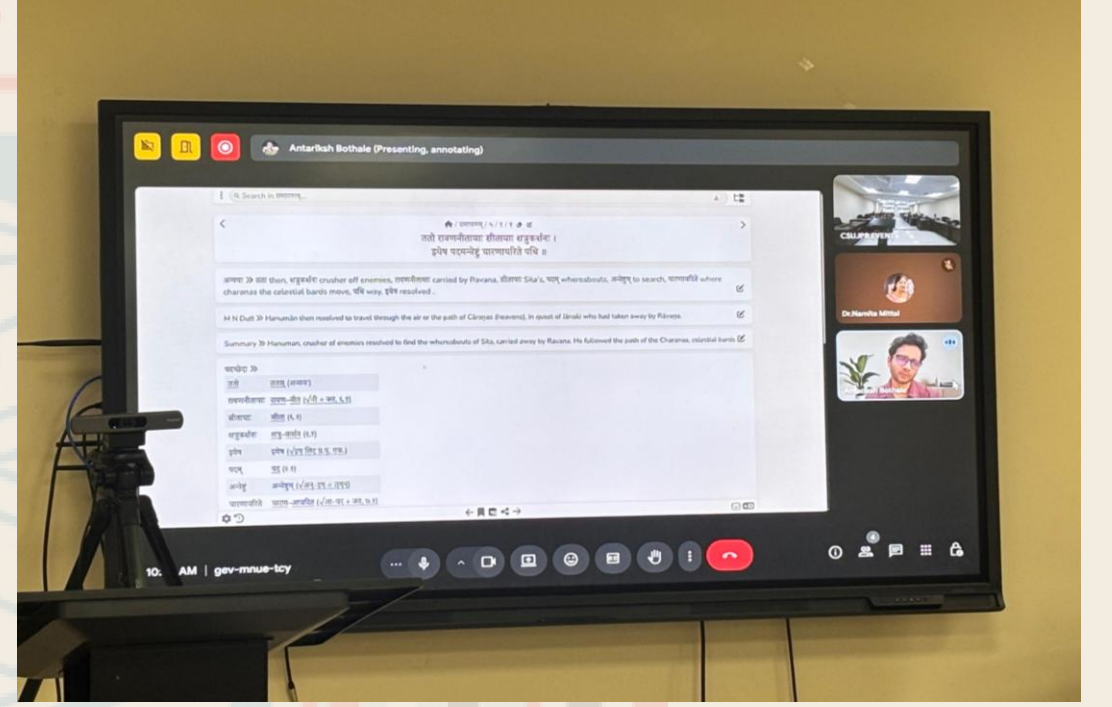
विदुषीभिः डॉ. करुणा-आर्या-महोदयाभिः
'परियोजनाकार्य-प्रशिक्षणम्' (PROJECT
WORK TRAINING) तथा 'व्याकरणशास्त्र-
शिक्षणे नवाचारः' (INNOVATION IN
GRAMMAR TEACHING) इति
विषयमधिकृत्य स्वकीयं पाण्डित्यपूर्णं वक्तव्यं
प्रस्तुतम्। तैः ICPR, ICSSR, UGC इत्यादिभ्यः
लब्धप्रतिष्ठिताभ्यः संस्थाभ्यः प्राप्यमाणानां
शोधपरियोजनानां (RESEARCH PROJECTS)
विषये विस्तरेण छात्रेभ्यः मार्गदर्शनं दत्तम्।
व्याकरणस्य दुरुहप्रक्रियाणां सरलीकरणाय तैः
'कृत्रिममेधा-उपकरणानां' (AI TOOLS)
व्यावहारिकः प्रयोगः अपि प्रदर्शितः, येन छात्राः
पारम्परिकं ज्ञानं आधुनिकतन्त्रज्ञानेन सह
संयोजयितुं समर्थाः भवेयुः। एषा
शिक्षणपद्धतिः न केवलं व्याकरणबोधने
सौकर्यं जनयति, अपितु शोधकार्येषु अपि
नूतनाः दिशः प्रदर्शयति।

डॉ. बिपिनकुमारझा

विदुवद्वरैः बिपिनकुमारझा-महोदयैः स्वकीय-
ऑनलाइन-व्याख्याने 'शोधकार्ये तन्त्रांशानां
प्रयोगः' (USE OF SOFTWARES IN
RESEARCH) तथा 'मूक्स' (MOOCS) इति
विषयौ अधिकृत्य गम्भीरे चिन्तनं प्रस्तुतम्। तैः
आधुनिक-अनुसन्धान-प्रक्रियायां विभिन्न-
सॉफ्टवेयर-माध्यमेन तथ्य-सङ्कलनं,
विश्लेषणं च कथं सुकरं भवति, इति विषये
मार्गप्रशस्तः कृतः। अनेन सहैव 'मूक्स'
सदृशानां मुक्त-शैक्षणिक-मञ्चानां उपयोगं
कृत्वा कथं स्वकीयं ज्ञानं वैश्विकस्तरे वर्धयितुं
शक्यते, इत्यपि तैः सविस्तरं प्रतिपादितम्।
तेषां व्याख्यानेन शोधच्छात्राः आधुनिक-
तकनीकी-साधनानां प्रयोगे अतीव लाभान्विताः
अभवन्, येन अनुसन्धान-क्षेत्रे नूतनाः
सम्भावनाः उदिताः।

विद्वद्वरैः अन्तरिक्ष-महोदयैः स्वकीय-ऑनलाइन-व्याख्याने 'कृत्रिममेधा-उपकरणानां' (AI Tools) उपयोगं तथा 'Sanskritsahitya.org' इति अन्तर्जाल-मञ्चस्य वैशिष्ट्यानि प्रदर्शितानि। तैः एतस्य सङ्केतस्थलस्य साहाय्येन संस्कृत-वाङ्मयस्य अन्वेषणं, कोशकार्यं, ग्रन्थ-सङ्कलनं च कथं सुलभं भवति, इति विषये शोधच्छात्राणां कृते अत्युपयुक्तं मार्गदर्शनं कृतम्। तेषां प्रस्तुतीकरणेन संस्कृत-साहित्यस्य संरक्षणे संवर्धने च आधुनिक-तन्त्रज्ञानस्य महत्त्वं सुस्पष्टं जातम्।

सहभागिनां प्रायोगिक-प्रवृत्तयः

समूहचित्रम्

केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः

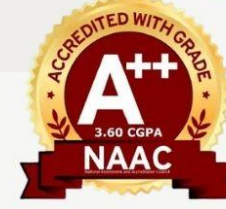
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्

डिजिटलमाध्यमेन शास्त्रशिक्षणम्

समापनसत्रम्

२१ मार्च २०२६, ०१:०० वादनम्

संरक्षकः
प्रो. श्रीनिवासवरखेड़ी
कुलपतिः
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
नवदेहली

निदेशकः
प्रो. लोकमान्यमिश्रः
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

अध्यक्षः

प्रो. श्रीधरमिश्रः
प्र.निदेशकः
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

मुख्यातिथिः

प्रो. ईश्वरभट्टः
निदेशकः, आ.गु.आ.प्रकोष्ठः,
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

विशिष्टातिथिः

डॉ. करुणाआर्या
संस्कृतविभागः
देहलीविश्वविद्यालयः

समन्वयकः

प्रो. रेखाकुमारीपाण्डेयः
प्राध्यापकविकासकेन्द्रम्
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः,
जयपुरपरिसरः, जयपुरम्

योऽनन्तः स नो महान् ।

Thank
You

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यालय

